

کیفیت محیط شهری: دیدگاه ادراک محیطی مطالعه موردی محله نارمک

منطقه چهار شهرداری تهران

محمد سلیمانی: دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
سیدمهدی محمودی: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران *
احمد زنگانه: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
طهمورث بهروزی نیا: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

دریافت: ۱۳۹۱/۵/۱۳ = پذیرش: ۱۳۹۳/۲/۳۱، صص ۲۲-۱

چکیده

رشد سریع شهرها به خصوص شهرهای بزرگ، با ویژگی‌هایی چون، تمرکز زیاد جمعیت و فعالیت تاثیرات منفی بر محیط شهری داشته است. از طرف دیگر، وقوع بحران‌های زیست محیطی و تضعیف بنیان‌های محیط زیست جهانی در مطرح شدن "کیفیت محیط" به عنوان بخشی از مفهوم همه‌جانبه‌ی "کیفیت زندگی" موثر بوده است. در چنین شرایطی و با توجه به برآوردن نیازها و انگیزه‌های اساسی انسان در محیط‌های شهری، مفهوم کیفیت محیط شهری در ادبیات شهرشناسی، برنامه‌ریزی، طراحی و مهندسی شهری مورد توجه قرار گرفته است. هدف این مقاله، سنجش کیفیت محیط شهری محله نارمک و شناخت شاخص‌های تاثیرگذار بر کیفیت محیط شهری این محله است. در این راستا به منظور گردآوری داده‌ها از روش‌های کتابخانه‌ای و پیمایشی بهره گرفته شده است. جامعه آماری این تحقیق ۳۸۰ مورد از ساکنان محله نارمک بوده است. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش‌های آزمون T تک نمونه‌ای و رگرسیون چندگانه در محیط نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بر خلاف برداشت‌های ظاهری، محیط شهری محله نارمک از کیفیت بالایی برخوردار نبوده و ساکنان محله رضایت بالایی از کیفیت محیط شهری محله ندارند. در میان شاخص‌ها و زیرشاخص‌های مورد بررسی تنها زیرشاخص‌های سازمان دسترسی و راه‌ها، خدمات تجاری و حمل و نقل، کیفیت سلامت محیطی و محیط داخلی واحد مسکونی از کیفیت مناسبی برخوردارند. در سطح ویژگی‌های کالبدی - فضایی بیش‌ترین تاثیر مربوط به زیرشاخص سازمان دسترسی و راه‌ها ($\beta=0/518$)، در سطح ویژگی‌های عملکردی - ساختاری بیش‌ترین تاثیر مربوط به زیرشاخص خدمات رفاه اجتماعی ($\beta=0/531$) و در سطح محیط سکونتی نیز بیش‌ترین تاثیر مربوط به زیرشاخص محیط داخلی ($\beta=0/569$) است. این یافته‌ها در چارچوب دیدگاه شناختی - روانشناسی حاکی از آن است که در میان شاخص‌های مورد بررسی، بعضی شاخص‌ها تاثیر بیشتری در تصور ذهنی ایجاد شده در بین ساکنان در رابطه با کیفیت محیط شهری محله نارمک دارند. میزان اهمیت شاخص‌ها از فردی به فرد دیگر و از محله‌ای به محله دیگر متفاوت است که مبنای آن فرایند ادراک محیطی فرد از محیط زندگی خود است.

واژه‌های کلیدی: محیط شهری، کیفیت محیط شهری، محیط سکونتی، رضایتمندی، نارمک

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

برای نخستین بار در تاریخ زندگی بشر، بیشتر مردم جهان در مکانهای شهری زندگی می‌کنند. افزون بر این در سده کنونی شمار ساکنان شهری و فرایند شهری شدن رو به افزایش است. به این لحاظ، کیفیت محیط شهری به عنوان مکان زندگی شهروندان، مورد توجه پژوهشگران دانشگاهی، سیاستگذاران، برنامه‌ریزان و شهروندان است (Pacione, 2003/1: 1). نگاه صرفاً کالبدی - کارکردی برنامه‌ها و طرحهای شهری به ابعاد و جنبه‌های مختلف زندگی در گذشته، سبب شد که از اواخر دهه ۱۹۶۰ تحت تاثیر نیازها و آگاهی‌های جدید، مفاهیم اجتماعی نوینی مثل رفاه اجتماعی^۱، کیفیت زندگی^۲ و عدالت اجتماعی^۳ در قلمرو برنامه‌ریزی و توسعه عمومی مطرح شود (مهدیزاده و همکاران، ۱۳۸۵: ۳۰۱).

رشد سریع شهرها به خصوص شهرهای بزرگ، با ویژگی‌هایی چون، تمرکز بالای جمعیت و حجم زیاد فعالیت‌های اقتصادی تاثیرات منفی بر محیط شهری داشته است (Fadda and Jiron, 1999: 261). از طرف دیگر، وقوع بحرانهای زیست محیطی و تضعیف بنیان‌های محیط زیست جهانی در مطرح شدن مسأله "کیفیت محیط" به عنوان بخشی از مفهوم همه‌جانبه‌ی کیفیت زندگی موثر بوده است (Van poll, 1997: 1). در چنین شرایطی و با توجه به برآوردن نیازها و انگیزه‌های اساسی انسان در محیط‌های شهری، مفهوم کیفیت محیط شهری در ادبیات شهرشناسی و

برنامه‌ریزی شهری مورد توجه قرار گرفته است (مولودی، ۱۳۸۸: ۲).

در ایران نیز به دلیل ضعف نظام برنامه‌ریزی و حاکمیت نگاه کالبدی - کارکردی بر طرح‌های منطقه‌ای و شهری، مهاجرت‌های وسیع و رشد سریع کالبدی و مهم‌تر از همه اعمال سیاست‌ها و روشهای ناکارآمد در مواجهه با محله‌های شهری و همچنین بی‌توجهی به نقش سازنده محله‌های شهری در ارتقای هویت اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و... شهرها، مشکلات و مسایل محله‌های شهری به نحوی بی‌سابقه ظاهر شده است. این بی‌توجهی باعث کاهش کیفیت محیط اجتماعی، افزایش روند تخریب فیزیکی، به هم خوردن تعادل میان رفاه اجتماعی و کارایی اقتصادی (به نفع کارایی اقتصادی) و به طور کلی کاهش کیفیت زندگی شهری و به خصوص کیفیت محیط در محله‌های شهری شده است.

شهر تهران از جمله منطقه چهار آن نیز از این قاعده مستثنی نبوده است. از این رو، کیفیت محیط در محله "نارمک" واقع در منطقه چهار شهر تهران، به لحاظ نحوه شکل‌گیری این محله، که با برنامه‌ریزی و طراحی شهری (شهرسازی) انجام شده، موضوع این تحقیق قرار گرفته است. نارمک با رعایت اسلوب جدید شهرسازی در سال‌های اولیه دهه ۱۳۳۰ آماده ساخت شد. برنامه‌ریزی، طراحی و احداث محله نارمک از اوایل دهه ۱۳۳۰ با فعالیت بانک ساختمانی وقت در شمال شرق تهران آغاز گردید (کتاب ۴، ۱۳۸۸: ۲۵۱). ماهیت و کیفیت محیط شهری واقعیتی است که هم ریشه در دنیای واقعی و محیط عینی شهر دارد و هم محیط ذهنی و قضاوت‌های شهروندان. از منظر نگاه کالبدی - کارکردی، محیط عینی نماینده

1. Social Welfare

2. Quality of Life

3. Social Justice

۱-۳- اهداف تحقیق

- سنجش کیفیت محیط شهری محله نارمک؛
- شناسایی شاخص‌های موثر بر کیفیت محیط شهری
در محله مورد مطالعه

۱-۴- پیشینه تحقیق

ریشه‌های تاریخی استفاده از عبارت کیفیت زندگی را می‌توان در آثار کلاسیک (۳۳۰ قبل میلاد از مسیح) یافت (مختاری و نظری، ۱۳۸۹: ۱۵). در آن دوران ارسطو "زندگی خوب" یا "خوب انجام دادن کارها" را به معنی شاد بودن در نظر گرفته است (نجات، ۱۳۸۷: ۵۷). مطالعات اولیه در مورد کیفیت زندگی شهری به صورت قابل ملاحظه‌ای در شهرها و کشورهای توسعه یافته، در حال توسعه و در حال صنعتی شدن جدید، از دهه ۱۹۷۰ به بعد مورد توجه جدی قرار گرفت (کوکبی، ۱۳۸۴: ۲۱).

توجه دانش جغرافیا به کیفیت زندگی، محیط و مفاهیم مربوط به آن به اواخر دهه ۱۹۶۰ بر می‌گردد. دیوید اسمیت اولین جغرافیادانی است که درباره کیفیت زندگی، رفاه و عدالت اجتماعی در جغرافیا بحث کرده است. این جغرافیادان برای بررسی کیفیت زندگی، رفاه و عدالت اجتماعی از شاخص‌های اجتماعی ذهنی و مقایسه‌ای عینی استفاده کرد. در دهه ۷۰ میلادی نیز دیوید هاروی با انتشار چهار مقاله به این مقولات پرداخت. خوراک، مسکن، خدمات بهداشتی، تحصیلات، خدمات اجتماعی و خدمات مربوط به محیط، کالاهای مصرفی، تاسیسات تفریحی، دلپذیری محله و وسایل حمل و نقل، ۹ مقوله از نیازهای انسانی است که به زعم هاروی انسان‌ها به حداقلی از آن نیاز دارند (جاجرمی و کلت، ۱۳۸۵: ۷). اما مفهوم کیفیت محیط شهری برای اولین بار در کنفرانس‌های بیتات

کیفیت محیط شهری نارمک تلقی می‌شود. بنابراین می‌تواند از کیفیت محیطی نسبتاً بالایی برخوردار باشد. لکن تجارب موجود حاکی از آن است که محیط ذهنی و قضاوت شهروندان نقشی اساسی در تلقی از کیفیت محیط شهری دارد. چنین بوده است که در مقاله حاضر کیفیت محیط شهری محله نارمک از دیدگاه ساکنان مورد سنجش قرار گرفته است. این مقاله تلاش نموده به سوال‌های زیر پاسخ دهد:

- از نظر ساکنان، محله نارمک به لحاظ کیفیت محیط شهری در چه وضعیتی قرار دارد؟
- از نظر ساکنان، مولفه‌های موثر بر کیفیت محیط شهری محله نارمک در سطوح مختلف کدامند؟

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

در دهه‌های اخیر "کیفیت محیط شهری" هم برای شهروندان و هم نزد کارشناسان و متخصصان مربوط مورد توجه قرار گرفته که متاثر از تحولات دیدگاه‌های حاکم بر برنامه‌ریزی شهری و نیز اهمیت محیط شهری به عنوان مکان زندگی مردم بوده است. اهمیت محیط شهری به این علت است که تمام مشکلات شهری یک مولفه‌ی کیفیت محیطی دارند. به عبارت دیگر، بسیاری از مشکلات محیطی به سرعت به مشکلات شهری تبدیل می‌شوند (Porteous, 1971: 155-156). با توجه به دگرگونی‌های وسیع در حیات شهری کشور و به‌ویژه تهران به عنوان مرکز سیاسی - اداری کشور و یکی از کلان‌شهرهای جهان، شناخت کیفیت محیط شهری و چند و چون آن در محله دارای اهمیت خاصی است. از این رو محله نارمک به عنوان یکی از محله‌های از پیش طراحی شده کلان شهر تهران، انتخاب و کیفیت محیط شهری آن مورد سنجش قرار گرفته است.

مفاهیم کلیدی و گرایش‌های زمانی کیفیت محیط، ویژگی‌های ساختاری و عناصر مفهومی و شیوه‌های سنجش کیفیت محیط شهری پرداخته‌اند. حاجی‌نژاد، رفیعیان و زمانی در سال ۱۳۸۹ در مقاله‌ای تحت عنوان "بررسی‌های متغیرهای فردی موثر بر رضایتمندی شهروندان از کیفیت محیط زندگی (مطالعه موردی: مقایسه بافت قدیم و جدید شهر شیراز)" به این نتیجه رسیدند که میزان تحصیلات شهروندان تاثیر شدیدی بر میزان رضایتمندی شهروندان از کیفیت محیط شهری دارد. به گونه‌ای که آن را به عنوان مهمترین

متغیر تاثیرگذار در ادراک محیطی، مطرح کرده‌اند. بهرامی‌نژاد در سال ۱۳۸۲ در پایان‌نامه‌ای با عنوان "شناخت و ارزیابی کیفیت محیط شهری در بافت میانی شهر شیراز" به بررسی عوامل اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی، کالبدی - فضایی در کل محدوده بافت میانی پرداخته و سپس هر یک از عوامل موثر بر کیفیت محیط شهری، در یک طیف مناسب، نسبتا مناسب، نسبتا نامناسب و نامناسب مورد سنجش قرار داده است. در این پژوهش کیفیت محیط شهری بافت میانی شیراز نسبتا نامناسب ارزیابی شده است.

مولودی، در سال ۱۳۸۸ در پایان‌نامه خود تحت عنوان "سنجش کیفیت محیط شهری شهر جدید هشتگرد" با انگیزه آرایه‌ی یک الگو به منظور ارزیابی کیفیت محیط و شناخت مولفه‌های برتر آن، به توصیف و تبیین کیفیت محیط، شاخص‌های تاثیرگذار آن، نحوه ارتباط این شاخص‌ها و نحوه سنجش آن‌ها پرداخته است. او در تحقیق خود به این نتیجه رسیده است که: میزان رضایت ساکنین از کیفیت محیط شهری شهر جدید هشتگرد در سطح پایینی قرار دارد. البته در دو سطح کیفیت محیط شهری و کیفیت محیط سکونتی

(Habitat) سازمان ملل در سال ۱۹۷۶ مطرح شد. در این کنفرانس کیفیت محیط را مترادف با برآورده کردن نیازهای اساسی انسان و عدالت اجتماعی دانستند. این نیازها عبارت بودند از: غذا، مسکن، شغل، بهداشت، آزادی، شرافت و امکان پیشرفت فردی و توزیع عادلانه درآمدهای توسعه (بحرینی، ۱۳۸۶: ۱۴۵).

به طور کلی مطالعه نظام‌مند در مورد کیفیت محیط (سکونتی) به نیمه دوم قرن بیستم باز می‌گردد. F.M. Carp و همکارانش مطالعات انجام شده در این زمینه را به دو دسته تقسیم نموده‌اند:

- مطالعاتی که به طور جنبی به موضوع کیفیت محیط مرتبط‌اند. ویژگی این مطالعات قدمت بیشتر آن‌ها و بررسی رابطه متقابل فرد با محیط بلافصل خود است (اثرات مجاورت فیزیکی واحدهای مسکونی بر رفتار اجتماعی فرد).

- مطالعاتی که در زمینه کیفیت محیط، بر روی خصوصیات افراد ساکن در یک محله به عنوان همسایه متمرکز شده است. در بعضی از این مطالعات مشخص شده که خصوصیات افراد ساکن در محله خیلی مهم‌تر از شاخص‌های فیزیکی محلات در تعیین میزان رضایت ساکنان است (Carp and et al, 1975: 24).

از جمله مطالعات انجام شده در زمینه کیفیت محیط شهری در ایران به شرح زیر است:

پاکزاد در سال ۱۳۸۱ در مقاله‌ای تحت عنوان "کیفیت محیط شهری؛ مطالبه معوقه شهروندان" به ضرورت معرفی رشته طراحی شهری و جایگاه آن در نظام برنامه‌ریزی شهری و نگاه به موضوع کیفیت محیط شهری از منظر طراحی شهری پرداخته است. رفیعیان و عسگری در مقاله‌ای تحت عنوان "مفهوم و شیوه سنجش کیفیت محیط شهری" در سال ۱۳۸۶ به بیان

آنچه که در این دیدگاه مورد توجه قرار می‌گیرد، نحوه درک افراد از محیط خود و چگونگی قضاوت و واکنش آن‌ها در برابر شرایط محیطی است. به عبارت دیگر، میزان رضایت‌مندی و یا عدم رضایت ساکنان از محیط شهری محله خود، مبنای سنجش قرار گرفته است. از این رو، با اینکه در ظاهر کیفیت محیط شهری محله نارمک، "بالا" به نظر می‌رسد، نمی‌توان به طور قطع حکم به کیفیت بالای محله نارمک داد. با عنایت به این مطلب مهم، به نظر می‌رسد که:

- با توجه به اینکه محله نارمک به صورت برنامه‌ریزی و طراحی شده ایجاد شده است، ساکنین از کیفیت محیط شهری آن رضایت بالایی دارند.

- در معادله‌های مربوط به شاخص سطح دوم (محیط شهری)، بیشترین تاثیر مربوط به زیرشاخص "ویژگی‌های محتوایی" و کمترین تاثیر مربوط به زیرشاخص "ویژگی‌های کالبدی - فضایی" است.

- در معادله‌های مربوط به شاخص سطح دوم (محیط سکونتی)، بیشترین تاثیر مربوط به زیرشاخص "ابعاد و تسهیلات واحد مسکونی" و کمترین تاثیر مربوط به زیرشاخص "هزینه‌های واحد مسکونی" است.

- در معادله‌های مربوط به شاخص کیفیت محیط شهری، بیشترین تاثیر مربوط به زیرشاخص "محیط سکونتی" و کمترین تاثیر مربوط به زیرشاخص "محیط شهری" است.

۱-۶- روش تحقیق

الگوی کلی تحقیق حاضر، تحلیلی است؛ اما به اقتضای نیازهای مرحله‌ای از تحقیق پیمایشی برای گردآوری داده‌ها و نیز از تحقیق اکتشافی - توصیفی برای شناخت وضعیت محیط شهری محله نارمک، استفاده شده است. با استفاده از مطالعات اسنادی، مفاهیم و

شرایط کمی متفاوت است، به طوری که رضایت از کیفیت محیط سکونتی در شهر جدید هشتگرد وجود دارد، در حالی که در مورد کیفیت محیط شهری این حالت صادق نیست.

ارژنگ، در سال ۱۳۹۰ در پایان‌نامه‌ای با عنوان "سنجش کیفیت محیط شهری منطقه ۶ تهران" به بررسی مفهوم کیفیت، شناسایی مولفه‌های موثر بر بهبود کیفیت محیط شهری در منطقه مزبور، شناسایی شاخص‌های تاثیرگذار و چگونگی ارتباط این شاخص‌ها در محیط شهری منطقه مورد مطالعه پرداخته است. نتایج این تحقیق نشان داد که کیفیت محیط شهری منطقه شش از نگاه شهروندان در حد متوسط با میانه ۳ است (با توجه به میانه نظری ۳)، اما میزان رضایت‌مندی ساکنین از کیفیت محیط شهری با توجه به ویژگی‌های فردی خانوارها (همچون سن، وضعیت اجتماعی - اقتصادی و مدت اقامت)، تغییر می‌کند.

با بررسی منابع موجود در رابطه با کیفیت محیط شهری، نکته زیر در رابطه با تحقیق حاضر قابل توجه است: با توجه به اینکه محدوده مطالعاتی کوچکتر علی‌الاصول می‌تواند قدرت واقع‌نمایی بررسی را بالا ببرد، در این تحقیق از انتخاب محدوده وسیع پرهیز شده است. روشن است بررسی یک محله در مقایسه با یک منطقه شهری و یا یک شهر می‌تواند موجب عمق بخشیدن به شناخت مسئله شود.

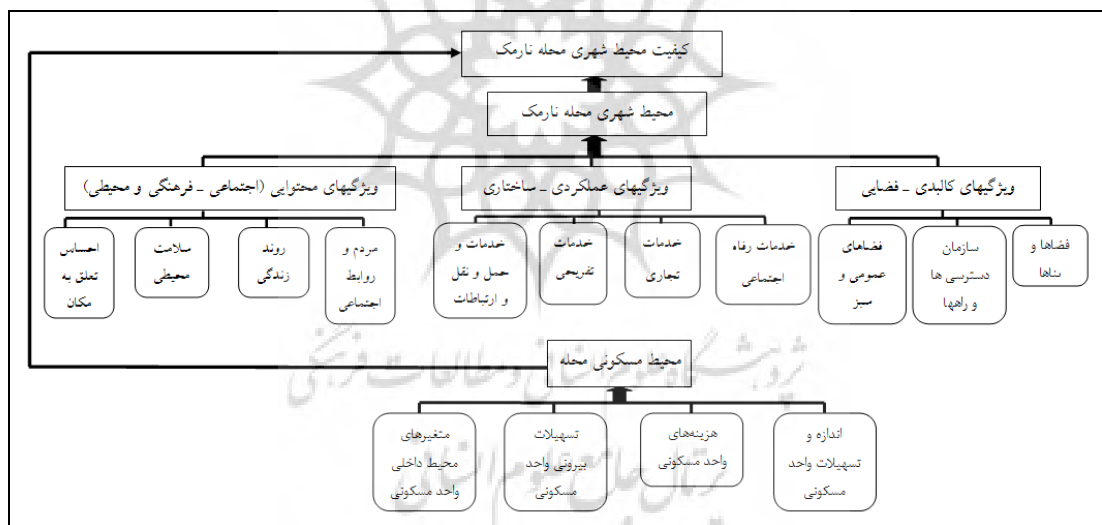
۱-۵- فرضیه‌های تحقیق

در رابطه با فرضیه‌های پژوهش به خصوص فرضیه شماره ۱-۵-۱- توجه به این نکته ضروری است که سنجش کیفیت محیط شهری محله نارمک در قالب دیدگاه "شناختی - روانشناسی" صورت گرفته است.

۱-۷- معرفی شاخص‌ها و متغیرها

مدل نظری کیفیت محیط شهری ارایه شده در این مقاله با توجه به مفهوم رضایتمندی از محیط و آزدگی خاطر ساکنان، تنظیم شده است (شکل ۱). این مدل با استفاده از نتایج مطالعات نظری و تجربی در سطح جهان و ایران تدوین شده است. در سطح اول مدل (کیفیت محیط شهری محله نارمک) قرار دارد. سطح دوم، به دو زیرشاخص "محیط شهری" و "محیط سکونتی"، تقسیم شده است. سطح سوم شامل "ویژگی‌های کالبدی - فضایی"، "عملکردی - ساختاری"، "محتوایی" و زیرشاخص‌های "محیط سکونتی"، است. در سطح چهارم نیز زیرشاخص‌های سطح سوم مدل (متشکل از ۱۱ زیرشاخص) قرار دارند.

اصول نظری، روش شناسی تحقیق و نیز داده‌ها و اطلاعات موجود مربوط به محله، فراهم آمده است. برای تکمیل و کسب داده‌های اصیل و تجربی، بررسی میدانی انجام شده است که طی آن از جامعه نمونه پرسشگری به عمل آمده است. به منظور انتخاب نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری ککران (Cochran) استفاده شد. حجم نمونه ۳۸۰ نفر (متشکل از رئیس خانوار، مغازه‌دار و شهروند ساکن در محله) برآورد گردید و نمونه‌گیری به صورت تصادفی - خوشه‌ای انجام گرفت. برای آزمون فرضیه‌ها از دو روش آزمون T تک نمونه‌ای و رگرسیون چندگانه در محیط نرم افزار spss استفاده شده است.

شکل ۱- نمودار مدل نظری تحقیق

۱-۸- محدوده مورد مطالعه

محله نارمک با وسعت حدود ۱۱۰ هکتار و با جمعیتی حدود ۲۹۴۳۷ نفر در ناحیه ۴ منطقه چهار شهرداری تهران قرار دارد. این محله از شمال با محله علم-صنعت، از جنوب با منطقه ۸ شهرداری تهران، از طرف شرق با محله تهرانپارس غربی و از طرف غرب

با محله کالاد، همسایه است. محله نارمک توسط بزرگراه رسالت به دو بخش شمالی - جنوبی تقسیم شده است. قسمت شمالی در منطقه ۴ شهرداری تهران و قسمت جنوبی، در منطقه ۸ شهرداری تهران واقع شده است (شناسنامه فرهنگی اجتماعی محله‌های منطقه چهار، ۱۳۸۷). نارمک با رعایت اسلوب جدید

۲- مفاهیم، دیدگاهها و مبانی نظری

۲-۱- رضایتمندی سکونتی

از آنجایی که رضایتمندی سکونتی، بخشی از حوزه رضایتمندی از زندگی در معنای عام به شمار می‌آید، یکی از مطالعه شده‌ترین موضوعات در زمینه محیط مسکونی قلمداد می‌شود. بدین ترتیب از دیدگاه پژوهشگران مختلف، رضایتمندی به عنوان معیاری عام برای سنجش ادراک کیفیت محیط مطرح شده است (رفیعیان و دیگران، ۱۳۸۸: ۵۵). رضایتمندی از محیط مسکونی به عنوان احساس رضایت و خشنودی از زندگی در یک مکان خاص تعریف شده است (Bonaiuto and et al, 2006: 24). کار کردن در محیط‌های شهری باعث ایجاد استرس و فشارهای زیادی بر روی مردم می‌شود، بنابراین کیفیت محیط سکونتی و رضایتمندی از آن مورد توجه محققان بسیاری قرار گرفته است (Zhao, 2009: 4594). رضایتمندی از محل سکونت به عواملی از قبیل امکانات و خدمات تفریحی و رفاهی، فرهنگی، آموزشی، امنیت و آرامش و وجود فضای تعاملات اجتماعی بستگی دارد (کشاورز، ۱۳۸۹: ۱۰۴).

۲-۲- احساس آزدگی

احساس آزدگی به عنوان یک احساس نارضایتی همراه با هر عامل یا شرایطی که تاثیری بد بر روی فرد و یا یک گروه می‌گذارد، تعریف شده است (Lindvall and Radford, 1973: 1-36). احساس آزدگی اغلب به عنوان معیاری برای سنجش پیامدهای منفی محرک‌های احساسی از در معرض قرار گرفتن با عوامل مختلف محیطی (همچون صدا، بوی بد، خطرات ایمنی (اجتماعی)، ازدحام) به کار رفته است. از این رو، احساس رنجش و آزدگی به عنوان

شهرسازی در سال‌های اولیه دهه ۱۳۳۰ آماده ساخت شد. برنامه‌ریزی، طراحی و احداث محله نارمک از اوایل دهه ۱۳۳۰ با فعالیت عمده بانک ساختمانی وقت در شمال شرق تهران آغاز گردید. در زمان احداث، دهکده‌ای به همین نام وجود داشته است. طراحی اولیه توسط دو طراح خارجی به نام‌های آقایان بازیل و گورگن صورت گرفته و هم‌زمان مهندسان ایرانی نیز به عنوان مشاور همکاری داشتند. در قالب طرح تهیه شده، نقشه‌های ساختمانی توسط دفتر نظارت فنی بانک ساختمانی به طور رایگان در اختیار خریداران زمین قرار می‌گرفت و ساخت و ساز بر عهده دفتر فنی و سپس شهرداری اختصاصی نارمک بود (سند توسعه محله‌های منطقه چهار، ۱۳۸۷: ۱۷۲). در جدول (۱) وضعیت محله نارمک به لحاظ برخورداری از برخی شاخص‌هایی که بر کیفیت محیط شهری محله تاثیرگذار است آمده است.

جدول ۱- اطلاعات محله نارمک در ارتباط با برخی

شاخص‌های تحقیق

تعداد	نارمک
۴	پارک
۱	کتابخانه
۳	درمانگاه
۱	آزمایشگاه
۷	داروخانه
۳	مراکز فیزیوتراپی
۱	مراکز رادیولوژی
۸	مدارس غیرانتفاعی پسرانه
۵	مدارس غیرانتفاعی دخترانه
۵	مدارس دولتی پسرانه
۲	مدارس دولتی دخترانه

ماخذ: سند توسعه محله‌های منطقه چهار، ۱۳۸۷: ۱۸۲-۱۷۹

۱۷). کوین لینچ در تئوری شکل خوب شهر می‌گوید: "کیفیت یک مکان تابع تاثیر مشترک مکان و جامعه‌ای است که آن را اشغال می‌کند" (لینچ، ۱۳۸۷: ۲۷۵). وی در این باره نوشته است: "شهر خانه‌ای است بزرگ و همانگونه که خانه باید از صفات و مزایایی برخوردار باشد تا سکونت و زندگی را مطلوب و آسایش بخش سازد، شهر نیز باید دارای کیفیات و ویژگی‌هایی برای تامین آسایش و راحتی باشد و نیز مانند خانه محیطی گرم و دلپذیر که زندگی را مرفه و مطلوب می‌سازد، فراهم کند" (لینچ، ۱۳۸۷: ۱۷). با وجود این، و با عنایت به نظریه‌های کیفیت محیط شهری، عوامل تعیین کننده کیفیت محیط شهری را در چهار دسته به شرح زیر می‌توان طبقه‌بندی کرد:

- عوامل اقتصاد شهری: این عوامل درآمد خانوارها، تامین مواد غذایی، کارایی، عملکرد افراد، هزینه‌های شهری، امنیت شغلی، موقعیت اقتصادی، نبودن انحصار اقتصادی و... را شامل می‌شود.

- عوامل فیزیکی که عبارتند از: ازدحام جمعیت، تراکم مسکونی، حمل و نقل شهری، ساختار فیزیکی دسترسی‌های مناسب، تنوع محیطی، سیمای طبیعی قوی، میزان جزییات قابل درک، پیچیدگی، بافت شهری، تعادل بین پیچیدگی و سادگی، آسایش، فشار، سرو و صدا و ایمنی.

- عوامل اجتماعی و فرهنگی که مشتمل است بر: سن، جنس، نژاد، مذهب، فشارهای روانی، خشونت، دزدی، ترس، فقر، انحرافات، هویت، بیماری‌های مسری و آلودگی محیط زیست.

- عامل سیاسی مشتمل بر توزیع عادلانه ثروت درون شهر، متعهد بودن نسبت به نظام و عدالت (بهرامی نژاد، ۱۳۸۲: ۵۷).

متداولترین اثر ویژگی‌های نازل محیطی است که تاثیر منفی بر روی رضایتمندی سکونتی می‌گذارد (حاجی نژاد و دیگران، ۱۳۸۸: ۷۳).

۲-۳- کیفیت محیط شهری؛

کیفیت محیط شهری جنبه‌ای از کیفیت زندگی است که در برگیرنده احساس رفاه، آسایش و رضایت مردم از عوامل اجتماعی - اقتصادی، زیست محیطی، کالبدی و سمبلیک محیط زندگی‌شان است. به عبارت دیگر، کیفیت محیط نه تنها به حوزه‌های تامین نیازهای مادی انسان توجه دارد، بلکه همچنین به تامین و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی و توسعه اجتماعات نیز که بر الگوهای رفتار اجتماعی آن‌ها نیز تاثیرگذار است، توجه می‌کند (رفعیان و عسگری، ۱۳۸۶: ۹). علاوه بر این، در تعریف کیفیت محیط شهری بر جنبه‌های دیگری از آن تاکید شده است که مکمل این تعریف است. بدین ترتیب که برخی از محققان نوشته‌اند:

کیفیت محیط شهری بستگی به کیفیت زیرساخت‌های شهر و مدیریت مناسب آن‌ها دارد، و شامل محیط کالبدی (فیزیکی) مانند (مدیریت آب باران، کیفیت هوا، فضای سبز، سرو صدا، ترافیک و...)، تسهیلات مربوط به مسکن (تامین آب، برق، گاز، تلفن، بهداشت، دفع فضلاب و...) و محیط اجتماعی (جامعه، استقلال، کنش‌های اجتماعی، احساس رضایت و امنیت اجتماعی) می‌شود (Kamruzaman and et al, 2007: 14).

۲-۳-۱- شاخص‌های کیفیت محیط شهری

وجود نظریه‌های گوناگون در مورد کیفیت محیط شهری و نیز نبود یک چهارچوب قابل قبول عمومی در این مورد، مفهوم کیفیت محیط شهری را تا حدودی با ابهام روبرو ساخته است (رفعیان و عسگری، ۱۳۸۶:

جدول ۲- شاخص های کیفیت محیط شهری

منبع	شاخص های کیفیت محیط شهری
دانشکده محیط زیست دانشگاه تهران	محیط طبیعی، درمان و بهداشت، رفاه، مسکن، اقتصاد، ایمنی و امنیت، روابط اجتماعی، حمل و نقل، محیط انسان ساخت، میراث فرهنگی و انرژی
جین جیکوبز ۱۹۶۱	ملحوظ داشتن فعالیت های مناسب پیش از توجه به نظم بصری محیط: استفاده از کاربری مختلط چه به لحاظ نوع استفاده و چه از نظر حضور بینه با سن های مختلف در یک ناحیه؛ توجه به عنصر خیابان، نفوذپذیر بودن بافت که به مفهوم پیشنهاد استفاده از بلوک های کوچکتر شهری است؛ اختلاط اجتماعی و انعطاف پذیر بودن فضاها.
اپیلارد و اوکاماتو ۱۹۶۸	صدا، نور، گرد و غبار، میکرو اقلیم، خلوت، فعالیت های ارزشمند و محیط ها، شناسایی محلی و تعامل اجتماعی
لانسیگ و مارانس ۱۹۶۹	باز بودن، راحتی، جذابیت، نگهداری، صدا و ارتباط آن ها با ساکنان محله شان
سانوف و ساونی ۱۹۷۲	ایمنی از آتش سوزی، امنیت پلیس، مدارس با کیفیت خوب، جمع آوری قانونمند زباله، امنیت منطقه برای بچه ها، همسایه های مهربان، فاصله های مناسب پیاده رو از کلیسا، مراکز نگهداری بچه، ایمنی در برابر صدای خیابان، درختان نزدیک خانه، فاصله مناسب از دوستان، فاصله مناسب از خویشاوندان، پارکینگ جلوی خانه
اپیلارد و لینتل ۱۹۷۲	بلایای ترافیکی، استرس، صدا و آلودگی، خلوت، قلمرو خانه، همسایگی و ملاقات، شناسایی و دل بستگی
کارپ و همکاران ۱۹۸۱	صدا، زیبایی، همسایه ها، ایمنی، تحرک و آزار و اذیت
کوبین لینچ ۱۹۸۱	سرزندگی، معنی (حس) سازگاری، دسترسی، کنترل و نظارت، همچنین دو فوق معیار کارایی و فوق معیار عدالت
پرفسور دوئل ۱۹۸۴	بالا بودن سطح بهداشت بر اساس شاخص های قابل قبول بهداشتی، وجود خدمات بهداشتی مفید و قابل دسترسی برای کلیه ساکنین، بالا بودن کیفیت کالبدی محیط، مسکن، وجود اکوسیستم های سالم، وجود محلات فعال و معنی دار، رفع نیازهای اولیه هر شهروند، وجود روابط اجتماعی در حد معقول، وجود اقتصاد متنوع و خودکفا، تنوع فعالیت های فرهنگی، الگوی متناسب شهرسازی منطبق با ۹ عامل فوق
بتلی و همکاران ۱۹۸۵	نفوذپذیری، تنوع، خوانایی، انعطاف پذیری، سازگاری بصری، غنا، قابلیت شخصی سازی، همچنین در سال ۱۹۹۰ سه معیار، کارایی از نظر مصرف انرژی، پاکیزگی، حمایت و پشتیبانی از حیات وحش را به آن اضافه کردند تا کاستی های معیارهای قبلی را بپوشانند.
آن جیکوبز و داندل اپیلارد ۱۹۸۷	سرزندگی، هویت و کنترل، دسترسی به فرصت ها، تخیل و شادی، اصالت و معنا، زندگی اجتماعی و همگانی، خود اتکایی شهری، محیطی برای همه.
مایکل ساوت ورث ۱۹۸۹	ساختار، خوانایی، فرم، حس مکان، هویت، دیدها و مناظر، مقیاس انسانی یا پیاده.
روماناسیدیکوی و همکاران ۲۰۰۳	آلودگی آب، آلودگی هوا، صدا، زباله، شلوغی و ترافیک.
پروژه جکسون ویل	اقتصاد، امنیت عمومی، بهداشت، آموزش، محیط طبیعی، فرهنگ و تفریح، امکان سفر، محیط اجتماعی، حکومت و سیاست ها.
پروژه پاسادانا	محیط (کیفیت هوا، حفاظت از منابع آب، بازده انرژی، ضایعات جامد و بازیافت، پوشش گیاهی و آموزش محیطی)، بهداشت، مواد مخدر، آموزش و پرورش، اقتصاد مسکن، هنر و فرهنگ، تفریح و هوای باز، حمل و نقل و امنیت جامع
پروژه آرگون	بهداشت، آموزش و پرورش، کارآموزی کارگران، مسکن، حمل و نقل، فعالیت های فرهنگی، کیفیت محیطی، مشارکت در کارهای شهری و سیاسی، کارایی حکومت، امکان اقتصاد و تنوع آن، اشتغال و مصرف انرژی.
Bonaiuto2006	دسترسی و جاده ها، فضاها، سبز، مردم و روابط اجتماعی شان، خدمات رفاهی و تجاری، خدمات اوقات فراغت و سلامت محیطی.
روتدام هلند	اندازه مسکن، تراکم ساختمان ها و زیبایی شناسی آن ها، فضاها، سبز، امنیت، پیوندهای اجتماعی، دسترسی به محل کار و خدمات اساسی، بهداشت محیطی، آلودگی صوتی و تسهیلات واحدهای مسکونی.
Turkglu1997	اندازه و شرایط فیزیکی مسکن، ارتباط با همسایگان، امنیت شهر، دسترسی به شهر و محل کار و بهداشت و سلامت محیطی.
Tu& Ling2007	فضاهای سبز و فضاها، باز، امنیت و روابط اجتماعی، حمل و نقل و خدمات تجاری، احساس استرس و فشار، و آلودگی محیطی.
Amerigo1990	زیرساخت های اساسی مسکن، فضاها، باز طبیعی، امنیت و استقلال، سرو صدا و ارتباط با جهان بیرون.
Ha 1989	وضعیت ناخوشایند، کارخانه های شیمیایی خطرناک، مکان دفن زباله، ترافیک سنگین خیابان، مکان پر سر و صدا، سیل، طوفان ها، زمین لغزش، کیفیت خاک، آلودگی آب آشامیدنی، آلودگی هوا.

ماخذ: ر.ک: حاجی نژاد و دیگران، ۱۳۸۹: ۷۱ و بحرینی و طبیبیان، ۱۳۷۷: ۴۹ و Jen & Ting Lin, 2008: 169 و Ha, 1989: 35

ج) مشاهده گران، ساکنان همان محل باشند(نه افراد رهگذر). د) محیط‌های سکونتی شهری بر مبنای تعداد زیادی از شاخص‌ها و ویژگی‌های مشخص سکونتی مورد ارزیابی قرار گیرند. در این مطالعات، ساکنان در مورد موقعیت و شرایط سکونتی فعلی خود بر مبنای مجموعه‌ای از شاخص‌های کیفیت، مورد سوال قرار می‌گیرند. هدف اصلی در این دیدگاه شناسایی شاخص‌ها و ویژگی‌های مهم و تاثیر گذار بر کیفیت محیط سکونتی یک محل است (Van poll, 1997: 18).

دیدگاه شناختی - روانشناسی یکی از دیدگاه‌های رایج در زمینه کیفیت محیط شهری است. این دیدگاه از یک طرف اثرات متقابل محیط و انسان را بر روی هم نشان می‌دهد و از سوی دیگر عوامل دخیل در ارتباط مثبت و منفی را آشکار می‌سازد که بر میزان رضایتمندی و آزردهی خاطر افراد از محیط زندگی‌شان تاثیر می‌گذارد. رضایتمندی، مقیاسی معمول برای کیفیت محیط ادراکی است.

آنچه که شهروندان از شهر درک می‌کنند، بخش اعظم علل حرکات و رفتارهایشان را توجیه می‌سازد. درک فضای شهری به یقین بر حسب افراد و سن آنها، محل تولد، سن، جنس، نوع فعالیت، سطح زندگی، سطح فرهنگ، شرایط مسکن، شیوه‌های جابجایی، میزان تحرک و طبقه اجتماعی آنها متفاوت است (باستیه و درز، ۱۳۸۲: ۴۳۴). جان کرلندرایت، رئیس انجمن جغرافیدانان آمریکا، به این نکته مهم تاکید دارد که ما در مورد محیط، بیشتر بر اساس باورها و عقایدمان عمل می‌کنیم تا در ارتباط با اطلاعات عینی مان. او اضافه می‌کند که یک جغرافیدان، به هنگام تحلیل فضای جغرافیایی، نه تنها باید به مطالعات

با بررسی شاخص‌های به کار گرفته شده در تحقیقات مختلف، مجموعه شاخص‌هایی که عمومیت بیشتری داشته و در اکثر تحقیقات از آنها استفاده شده است در جدول ۲ آمده است. این شاخص‌ها عبارتند از: - سر و صدا. - سلامت محیطی. - امنیت. - حمل و نقل و ترافیک. - دسترسی و جاده‌ها. - بهداشت. - مسکن. - روابط اجتماعی. - سرزندگی. - فضای سبز. - هویت و حس مکان. از این رو این شاخص‌ها و شاخص‌های دیگری که در نمودار مدل نظری تحقیق آمده است، در سنجش کیفیت محیط شهری محله نارمک مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

دیدگاه‌های مرتبط با کیفیت محیط شهری عبارتند از: دیدگاه سیاستگذاران، دیدگاه تحقیقات تجربی و دیدگاه شناختی - روانشناسی. دیدگاه سیاستگذاران که اغلب از سیاست‌های محیطی کشورها در سطح جهان شکل می‌گیرد با توجه به شرایط غالب اقتصادی، اجتماعی و محیطی مناطق متفاوت است و از کشوری به کشور دیگر در رابطه با چگونگی روشهای برخورد با کیفیت محیط، تفاوت‌های زیادی دارد. این دیدگاه که در ابتدا بر پایه رویکرد تحلیل سیستمی محیط گسترش یافت، عمدتاً در پنج سطح فضایی مطرح و مدنظر قرار گرفت. به عبارت دیگر مقیاس فضایی کیفیت محیط در پنج سطح تعریف شد. این پنج سطح شامل: سطح جهانی، ملی، منطقه‌ای و محیط سکونتی (شامل محله و مسکن) است (Van poll, 1997: 9).

دیدگاه تحقیقات تجربی بر "کیفیت محیط ادراکی" استوار است. این دیدگاه در مطالعاتی مورد استفاده است که دارای ویژگی‌های زیر باشند: الف) تمرکز آنها بر روی کیفیت محیط سکونتی شهری باشد. ب) رضایتمندی سکونتی معیار غالب برای ارزیابی باشد.

صداهایی که به موجب فعالیت‌های شبانه ایجاد می‌شود، حفظ نماید. از جمله ویژگی‌های شخصیتی که تحت تاثیر کیفیت محیطی در افراد ایجاد می‌شود می‌توان به ناراحتی‌های اعصاب و حالت اضطراب اشاره کرد. شاید توانایی سازش‌پذیری با عوامل محیطی به هوش فردی، مهارت‌های اجتماعی یا اقتصادی بستگی داشته باشد. بنابراین ممکن است، روشی که به واسطه آن افراد مختلف به یک منبع (آلودگی هوا، سر و صدا و...) واکنش نشان می‌دهند، متفاوت باشد (Van poll, 1997: 15-16). از این رو می‌توان نتیجه گرفت که واکنش فرد بر حسب شرایط در برابر عوامل محیطی می‌تواند قضاوت‌های متفاوتی را درباره این عوامل به همراه آورد. به همین دلیل اثرات منفی عوامل محیطی می‌تواند قضاوت‌های متفاوتی نداشته باشد و توسط یک فرد درجه‌بندی شود و مورد قضاوت‌های متفاوتی قرار گیرد.

مطالب فوق نشان دهنده این است که رابطه انسان و محیط به شکل‌های مختلف تحت تاثیر قرار می‌گیرد. بعضی جنبه‌ها به شدت به ویژگی‌های فرد مرتبط است و بعضی دیگر از واکنش بین فرد و محیط شکل می‌گیرد. بنابراین در چارچوب دیدگاه شناختی - روانشناسی، رفتار فرد در مرتبه نخست، بر اساس دریافت و ادراک او از محیط صورت می‌گیرد نه از محیط واقعی و دنیای خارجی.

جغرافیدانان همواره هدف غایی از مطالعات جغرافیایی را ارتقاء کیفیت زندگی انسان عنوان کرده‌اند. در تعاریف متعددی که از علم جغرافیا از زمان‌های بسیار دور (از زمان اراتوستن) تا کنون رایج شده است، بر رابطه متقابل انسان و محیط تاکید شده است. جغرافیدانان همواره در پی بهینه کردن این رابطه در

جغرافیایی و محیطی جغرافیدانان توجه کند، بلکه لازم است با تفکرات محیطی مردم آشنا شود (شکویی، ۱۳۸۸: ۱۱۲). بدین ترتیب، "ادراک محیطی" محور توجه این دیدگاه است. در واقع "ادراک محیطی" فرایندی است که از طریق آن انسان داده‌های لازم را بر اساس نیازش از محیط پیرامون خود بر می‌گزیند، از این رو اقدامی هدفمند است و به فرهنگ، نگرش و ارزش حاکم بر تفکر ادراک کننده، بستگی دارد (مطلبی، ۱۳۸۰: ۵۶). درک محیط شهری، فرایندی ذهنی است که از طریق ارتباط انسان و فضای پیرامون او انجام می‌گیرد. انسان، پیام‌های حسی محیط را دریافت می‌کند و تصویری از محیط در ذهن خود به وجود می‌آورد (میر مقتدایی، ۱۳۸۸: ۶).

دو متغیر مهم در دیدگاه شناختی - روانشناسی عبارتند از: - ویژگی‌های عوامل محیطی. - ویژگی‌های فردی و شخصیتی. این دو متغیر بر روی همدیگر کیفیت محیط شهری یک مکان را توضیح می‌دهند.

منظور از ویژگی‌های عوامل محیطی در این دیدگاه، عواملی است که بر محیط و منابع آن فشار می‌آورند و آزار دهنده هستند. از جمله این عوامل عبارتند از: سر و صدا، گازها و بوهای بد، آلودگی، زباله، جمعیت زیاد و تهدیدات امنیت (Van poll, 1997: 15).

از ویژگی‌های فردی و شخصیتی که به طور موثری شخص را با شرایط محیطی مواجه می‌کند، قضاوت فرد در مورد آن شرایط است. در این حالت شخص ممکن است طریق سازش در پی گیرد که البته این امر هم به نوع مسئله و هم به تمایل شخصی فرد بستگی دارد. برای مثال، ممکن است یک نفر از ساکنین با موفقیت در برابر سر و صدای همسایه‌ها تاب بیاورد، اما به آسانی نتواند استقامت خود را در برابر سر و

- محیط شخصی: شامل جغرافیای شخصی افراد (نقشه ذهنی)، نظام اعتقادی، نگرش‌ها، پایگاههای اجتماعی - اقتصادی و ..

- محیط زمینه ساز: الف - مراحل چرخه زندگی، بر اساس سن و پایگاههای خانوادگی. ب - سطح زندگی با توجه به میزان ثروت و پایگاه اقتصادی، محیط زندگی و شیوهی زندگی طبقه اول، دوم و سوم (شکویی، ۱۳۸۶: ۱۱۲).

۳- تحلیل یافته‌ها

۳-۱- محیط شهری

- سنجش کیفیت

برای سنجش میزان رضایت از ویژگی‌های مورد بررسی از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است. به این ترتیب که اگر فرض کنیم X یک متغیر تصادفی و بیانگر ویژگی مورد بررسی باشد، داشتن رضایت را می‌توان معادل گزاره " $\mu_0 > \mu$ " دانست که در آن (μ_0) میانگین جامعه برای نمرات X و (μ) میانگین نظری نمرات رضایت از کیفیت محیط شهری است. از

این نظر، چنانچه آزمون فرض‌های زیر

$$\begin{cases} H_0: \mu_0 \leq \mu \\ H_1: \mu_0 > \mu \end{cases}$$

منجر به رد فرض صفر شود، می‌توان داشتن رضایت بالا را نتیجه گرفت. برای این کار از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است. جدول (۳) نتایج این آزمون را برای کیفیت ویژگی‌های کالبدی - فضایی، عملکردی - ساختاری و محتوایی و همچنین زیرشاخص‌های آنها و در نهایت محیط شهری نشان می‌دهد. همان‌طوری که ملاحظه می‌شود، تنها میانگین نمونه زیرشاخص کیفیت سازمان دسترسی و راه‌ها به

جهت مطلوبیت بخشیدن به زندگی انسان بوده‌اند (حاجی نژاد و دیگران، ۱۳۸۸: ۶۵).

از میان مکاتب جغرافیایی، مکتب جغرافیای رفتاری تحت تاثیر اصول روانشناختی، به ارایه‌ی دیدگاههای خود پرداخته است. جغرافیای رفتاری محصول ورود اندیشه‌های روانشناختی به حیطه مباحث محیطی (مکانی) است. در جغرافیای رفتاری، کل مکان، علاوه بر این که صحنه‌ی عملکردهای اقتصادی، تاریخی و اجتماعی است، در همان حال فضای روان شناختی نیز است. این فضا هویت، ساختار و مفهوم خاص خود را دارد که به مقتضای خصوصیات فردی (سن، جنس، زمان سکونت، مکان اقامت و کار و پایگاه اجتماعی - اقتصادی و ..) و بر حسب شرایط زندگی (درک فضا و میزان آگاهی فرد) تغییر پیدا می‌کند. (پور احمد، ۱۳۸۶: ۱۶۳). به طور کلی، رفتارگرایی ادراکی مدعی است که اثر محیط بر مردم، تا حدی به میزان درک آنان از منابع و موانع محیط بستگی دارد (هاگت، ۱۳۸۷: ۴۰۳).

رفتارگرایان، غالباً تاثیرات سه محیط را در رفتار و فعالیت‌های انسانی مورد مطالعه قرار می‌دهند که شالوده مکتب جغرافیای رفتاری را تشکیل می‌دهد:

- محیط پدیداری: شامل محیط طبیعی، محیط شهر، محله، محیط کار، محیط عبادتگاه، محیط دانشگاه، محیط خانه، تراکم جمعیت و .. است و شرایط مطلوب و یا نامطلوب این محیط‌ها در رفتار و کیفیت فعالیت انسان موثر می‌افتد.

می‌دهد که میانگین نمونه این شاخص به طور معناداری از میانگین نظری بالاتر است که منجر به رد فرض صفر می‌شود ($p < 0/05$). این امر نشان دهنده کیفیت بالای شاخص کیفیت عملکردی - ساختاری در محله نارمک و رضایت ساکنان نارمک از این شاخص است.

از میان زیرشاخص‌های ویژگی‌های محتوایی تنها میانگین نمونه زیرشاخص کیفیت سلامت محیطی به طور معناداری از میانگین نظری بالاتر است که منجر به رد فرض صفر می‌شود و کیفیت بالای این زیرشاخص و رضایت ساکنان از آن را نشان می‌دهد. در سایر زیرشاخص‌ها تفاوت معناداری میان میانگین نمونه و میانگین نظری وجود دارد ($p < 0/05$) اما میانگین نمونه آن‌ها پایین‌تر از میانگین نظری است که منجر به عدم رد فرض صفر می‌شود و می‌توان رضایت پایین ساکنان از این زیرشاخص‌ها را نتیجه گرفت. به طور کلی، میانگین شاخص کیفیت محتوایی به طور معناداری از میانگین نظری بالاتر است که منجر به رد فرض صفر می‌شود ($p < 0/05$) و حاکی از رضایت بالای ساکنین نارمک از این شاخص است.

نتایج آزمون T برای محیط شهری (ویژگی‌های کالبدی - فضایی، عملکردی - ساختاری و محتوایی) نشان می‌دهد به طور معناداری میانگین نمونه محیط شهری از میانگین نظری آن بالاتر است که منجر به رد فرض صفر می‌شود ($p < 0/05$). این امر نشان‌دهنده کیفیت بالای محیط شهری در محله نارمک و رضایت بالای ساکنان نارمک از محیط شهری محله نارمک است.

طور معناداری بالاتر از میانگین نظری است که منجر به رد فرض صفر می‌شود و رضایت ساکنان نارمک را از این زیرشاخص نشان می‌دهد. به طور کلی به رغم اینکه تفاوت معناداری میان میانگین نمونه شاخص کالبدی - فضایی و میانگین نظری آن وجود دارد ($p < 0/05$)، به دلیل اینکه میانگین نمونه از میانگین نظری پایین‌تر است، منجر به عدم رد فرض صفر می‌شود که حاکی از رضایت پایین ساکنان از این شاخص و کیفیت پایین آن است.

در میان زیرشاخص‌های ویژگی‌های عملکردی - ساختاری، تنها میانگین نمونه زیرشاخص‌های کیفیت خدمات تجاری و کیفیت خدمات دسترسی و حمل و نقل به طور معناداری از میانگین نظری بالاتر است و منجر به رد فرض صفر در این دو زیرشاخص شده است و رضایت بالای ساکنان نارمک از این دو زیرشاخص را نشان می‌دهد. در رابطه با زیرشاخص کیفیت خدمات اجتماعی تفاوت معناداری میان میانگین نمونه و میانگین نظری وجود ندارد و پایین بودن میانگین نمونه از میانگین نظری منجر به عدم رد فرض صفر می‌شود و نشان می‌دهد که رضایت بالایی نسبت به این زیرشاخص در محله نارمک وجود ندارد. در رابطه با زیرشاخص کیفیت خدمات تفریحی به رغم اینکه تفاوت معناداری میان میانگین نمونه و میانگین نظری وجود دارد، اما به دلیل اینکه میانگین نمونه آن از میانگین نظری پایین‌تر است، منجر به عدم رد فرض صفر شده است و رضایت پایین ساکنان نارمک از این زیرشاخص را نشان می‌دهد. به طور کلی، بررسی شاخص عملکردی - ساختاری نشان

جدول ۳- نتایج آزمون T تک نمونه‌ای محیط شهری و زیرشاخص‌های آن در محله نارمک

نتیجه آزمون	آماره				شاخص‌ها
	p-value	T آماره	μ	میانگین	
عدم رد فرض صفر	۰/۰۰۱	-۱۳/۵۱	۵۷	۵۲/۶۵	ویژگی‌های کالبدی - فضایی
عدم رد فرض صفر	۰/۰۰۱	-۲۲/۱۴	۱۸	۱۵/۷۰	کیفیت فضاها و بناها
رد فرض صفر	۰/۰۱۰	۲/۵۷	۲۴	۲۴/۴۲	کیفیت سازمان دسترسی و راهها
عدم رد فرض صفر	۰/۰۰۱	-۲۰/۰۹	۱۵	۱۲/۵۲	کیفیت فضاها عمومی و سبز
رد فرض صفر	۰/۰۱۸	۲/۳۷	۵۴	۵۴/۴۵	ویژگی‌های عملکردی - ساختاری
عدم رد فرض صفر	۰/۰۶۱	-۱/۸۷	۱۸	۱۷/۸۰	کیفیت خدمات رفاه اجتماعی
رد فرض صفر	۰/۰۰۱	۳۳/۵۲	۱۵	۱۷/۹۳	کیفیت خدمات تجاری
عدم رد فرض صفر	۰/۰۰۱	-۴۴/۱۰	۹	۵/۵۶	کیفیت خدمات تفریحی
رد فرض صفر	۰/۰۰۱	۱۶/۴۲	۱۲	۱۳/۱۵	کیفیت خدمات حمل و نقل و ارتباطات
رد فرض صفر	۰/۰۰۱	۹/۹۹	۱۰۸	۱۱۴/۰۹	ویژگی‌های محتوایی
عدم رد فرض صفر	۰/۰۰۱	-۱۷/۶۳	۲۷	۲۴/۰۶	کیفیت مردم و روابط اجتماعی
عدم رد فرض صفر	۰/۰۰۱	-۲۵/۱۷	۱۵	۱۲/۵۳	کیفیت روند زندگی
رد فرض صفر	۰/۰۰۱	۳۱/۶۰	۵۴	۶۷/۰۹	کیفیت سلامت محیطی
عدم رد فرض صفر	۰/۰۰۱	-۱۷/۳۹	۱۲	۱۰/۳۹	احساس تعلق به مکان
رد فرض صفر	۰/۰۱۸	۲/۳۷۹	۲۱۹	۲۲۱/۲۱	محیط شهری

۳-۲- محیط سکونتی

- سنجش کیفیت

که نشان دهنده رضایت نه چندان بالای ساکنان از آن‌ها بوده و در برخی زیرشاخص‌ها رضایت پایین ساکنان را نشان می‌دهد. این امر منجر به عدم رد فرض صفر شده است. به طور کلی، به رغم اینکه تفاوت معناداری میان میانگین نمونه کیفیت محیط سکونتی و میانگین نظری آن وجود دارد ($p < 0/05$) میانگین نمونه این شاخص از میانگین نظری پایین‌تر است و منجر به عدم رد فرض صفر شده که این امر حاکی از رضایت پایین ساکنان از محیط سکونتی و کیفیت پایین آن است.

در سنجش کیفیت محیط سکونتی، نتایج آزمون T نشان می‌دهد، میانگین شاخص کیفیت محیط داخلی به طور معناداری بالاتر از میانگین نظری است که منجر به رد فرض صفر می‌شود ($p < 0/05$) و این امر کیفیت بالای این شاخص و رضایت ساکنان نارمک از شاخص کیفیت محیط داخلی را نشان می‌دهد. سایر زیرشاخص‌های محیط سکونتی کیفیت بالایی ندارند.

جدول ۴- نتایج آزمون T تک نمونه‌ای کیفیت محیط سکونتی و شاخص‌های آن در محله نارمک

نتیجه آزمون	آماره				شاخص‌ها
	p-value	T آماره	μ	میانگین	
عدم رد فرض صفر	۰/۳۵۰	-۰/۹۳	۶	۵/۹۳	کیفیت اندازه و تسهیلات ساختمان
عدم رد فرض صفر	۰/۰۰۱	-۲۶/۰۱	۹	۶/۸۱	کیفیت هزینه‌های واحد مسکونی
عدم رد فرض صفر	۰/۳۹۹	-۰/۸۴	۶	۵/۹۳	کیفیت تسهیلات بیرونی
رد فرض صفر	۰/۰۰۱	۴/۲۲	۱۲	۱۲/۶۹	کیفیت محیط داخلی
عدم رد فرض صفر	۰/۰۰۱	-۵/۶۰	۳۳	۳۱/۳۷	کیفیت محیط سکونتی

۳-۳- کیفیت محیط شهری محله نارمک

- سنجش کیفیت

در سنجش کیفیت محیط شهری محله نارمک (ویژگی‌های کالبدی - فضایی، ویژگی‌های عملکردی - ساختاری، ویژگی‌های محتوایی و کیفیت محیط سکونتی)، نتایج آزمون T نشان می‌دهد، به رغم اینکه میانگین نمونه از میانگین نظری بالاتر است اما رابطه

معناداری میان میانگین نمونه کیفیت محیط شهری با میانگین نظری وجود ندارد که منجر به عدم رد فرض صفر می‌شود. این امر نشان می‌دهد که رضایت بالایی از کیفیت محیط شهری محله نارمک وجود ندارد و کیفیت محیط شهری در این محله از سطح بالایی برخوردار نیست.

جدول ۵- نتایج آزمون T تک نمونه‌ای برای ارزیابی کیفیت محیط شهری محله نارمک

نتیجه آزمون	آماره				شاخص‌ها
	p-value	T آماره	μ	میانگین	
عدم رد فرض صفر	۰/۵۸۲	۰/۵۵۱	۲۵۲	۲۵۲/۵۸	کیفیت محیط شهری

۳-۴- ارزیابی تاثیر هر یک از زیرشاخص‌ها بر

شاخص سطح بالاتر محله نارمک

مقدار R^2 در جدول نشان می‌دهد که هر یک از زیرشاخص‌ها چند درصد واریانس شاخص سطح بالاتر خود در محله نارمک را تبیین می‌کنند. از دیگر آماره‌های جدول شماره (۶) ضریب بتا (β) است که ضریب اهمیت و تاثیر هر یک از زیرشاخص‌ها را بر محیط شهری نشان می‌دهد. به عبارت دیگر مقدار بتا میزان اهمیت و میزان تاثیر هر یک از زیرشاخص‌ها در رضایت و عدم رضایت ساکنان محله نارمک را از زیرشاخص مربوط نشان می‌دهد. همانطور که ملاحظه می‌شود در سطح سوم مدل، ویژگی‌های (کالبدی - فضایی) زیرشاخص سطح چهارم (فضای عمومی و سبز) با مقدار R^2 (۰/۷۹)، مقدار بیشتری از واریانس ویژگی کالبدی - فضایی نارمک را نسبت به سایر زیرشاخص‌ها تبیین می‌کند. در سطح ویژگی‌های

(عملکردی - ساختاری) مقدار بیشتر R^2 به زیرشاخص سطح چهارم (خدمات رفاه اجتماعی) ($R^2=0/48$) و در سطح ویژگی‌های (محتوایی) بیشترین مقدار R^2 متعلق به زیرشاخص سطح چهارم (سلامت محیطی) (۰/۸۸) است. در میان زیرشاخص‌های سازنده ویژگی‌های (کالبدی - فضایی) زیرشاخص سطح چهارم (سازمان دسترسی و راهها) با ضریب بتای ($\beta=0/518$) از اهمیت بیشتری نسبت به سایر زیرشاخص‌ها برخوردار است. بیشترین تاثیر در میان زیرشاخص‌های سازنده ویژگی‌های (عملکردی - ساختاری) متعلق به زیرشاخص (خدمات رفاه اجتماعی) با ضریب بتای ($\beta=0/531$) در میان زیرشاخص‌های سازنده ویژگی‌های (محتوایی)، بیشترین تاثیر متعلق به زیرشاخص سلامت محیطی با ضریب بتای ($\beta=0/680$) است.

جدول ۶- نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه شاخص‌های سطح چهارم مدل

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	R	R ²	β	Sig.
ویژگی‌های کالبدی - فضایی	فضاها و بناها	۰/۶۴۶	۰/۴۱	۰/۳۲۳	۰/۰۰۱
	سازمان دسترسی و راهها	۰/۸۷۰	۰/۷۵	۰/۵۱۸	۰/۰۰۱
	فضای عمومی و سبز	۰/۸۸۹	۰/۷۹	۰/۳۸۳	۰/۰۰۱
ویژگی‌های عملکردی - ساختاری	خدمات رفاه اجتماعی	۰/۶۹۵	۰/۴۸	۰/۵۳۱	۰/۰۰۱
	خدمات تجاری	۰/۵۵۲	۰/۳۰	۰/۴۵۵	۰/۰۰۱
	خدمات تفریحی	۰/۵۵۸	۰/۳۱	۰/۴۰۵	۰/۰۰۱
	خدمات حمل و نقل و ارتباطات	۰/۴۲۳	۰/۱۷	۰/۳۶۴	۰/۰۰۱
ویژگی‌های محتوایی	مردم و روابط اجتماعی	۰/۷۶۵	۰/۵۸	۰/۲۷۳	۰/۰۰۱
	روند زندگی	۰/۳۵۱	۰/۱۲	۰/۱۶۱	۰/۰۰۱
	سلامت محیطی	۰/۹۴۲	۰/۸۸	۰/۶۸۰	۰/۰۰۱
	حسن تعلق به مکان	۰/۶۲۶	۰/۳۹	۰/۱۵۱	۰/۰۰۱

از زیرشاخص‌های کالبدی - فضایی، عملکردی - ساختاری و محتوایی است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، زیرشاخص محتوایی با مقدار R^2 (۰/۸۵)، مقدار بیشتری از واریانس محیط شهری نارمک را نسبت به سایر زیرشاخص‌ها تبیین می‌کند. زیرشاخص ویژگی محتوایی نیز با ضریب بتای ($\beta=0/657$) از اهمیت بیشتری نسبت به سایر زیرشاخص‌ها برخوردار است.

جدول ۸- نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه شاخص‌های

سطح سوم مدل (نارمک)

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	R	R ²	β	Sig.
محیط شهری	ویژگی‌های کالبدی - فضایی	۰/۷۵۳	۰/۵۶	۰/۳۴۶	۰/۰۰۱
	ویژگی‌های عملکردی - ساختاری	۰/۶۲۸	۰/۳۹	۰/۲۰۷	۰/۰۰۱
	ویژگی‌های محتوایی	۰/۹۲۷	۰/۸۵	۰/۶۵۷	۰/۰۰۱

در جدول (۷) نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه سطح دوم مدل (محیط سکونتی) که متشکل از زیرشاخص‌های اندازه و تسهیلات، هزینه‌های واحد مسکونی، محیط بیرونی و محیط داخلی است، آورده شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود زیرشاخص محیط داخلی با مقدار R^2 (۰/۶۰)، مقدار بیشتری از واریانس کیفیت محیط سکونتی نارمک را نسبت به سایر زیرشاخص‌ها تبیین می‌کند. زیرشاخص محیط داخلی نیز با ضریب بتای ($\beta=0/569$) از اهمیت بیشتری نسبت به سایر زیرشاخص‌ها برخوردار است.

جدول ۷- نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه شاخص‌های

سطح سوم مدل (نارمک)

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	R	R ²	β	Sig.
محیط سکونتی	اندازه و تسهیلات	۰/۷۵۱	۰/۵۶	۰/۲۵۲	۰/۰۰۱
	هزینه‌های واحد مسکونی	۰/۵۵۸	۰/۳۱	۰/۲۹۰	۰/۰۰۱
	محیط بیرونی	۰/۷۶۳	۰/۵۸	۰/۲۶۹	۰/۰۰۱
	محیط داخلی	۰/۷۷۹	۰/۶۰	۰/۵۶۹	۰/۰۰۱

در جدول (۸) نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه سطح دوم مدل (محیط شهری)، آورده شده است که متشکل

ساکنان نارمک را از سطح کیفیت کالبدی - فضایی نشان می‌دهد که منجر به عدم رد فرض صفر شد. ارزیابی ویژگی عملکردی - ساختاری محله نشان داد که ویژگی‌های عملکردی - ساختاری محله نارمک از کیفیت مطلوبی برخوردار است و به طور معناداری نشان دهنده رضایت ساکنان نارمک از سطح عملکردی - ساختاری است (رد فرض صفر) ($P < 0/05$). در رابطه با ویژگی‌های محتوایی، نتایج گویای آن است که کیفیت محتوایی محله نارمک از وضعیت مطلوبی برخوردار است و حاکی از آن است که به طور معناداری رضایت بالایی از ویژگی‌های محتوایی در محله نارمک وجود دارد (رد فرض صفر) ($P < 0/05$). در نهایت محیط شهری محله (متشکل از سه سطح نامبرده شده) مورد ارزیابی قرار گرفت (جدول شماره ۹)، که نتایج نشان داد محیط شهری محله نارمک از کیفیت مطلوبی برخوردار است و به طور معناداری رضایت از محیط شهری محله نارمک وجود دارد (رد فرض صفر) ($P < 0/05$). همچنین در ادامه کیفیت محیط سکونتی محله نارمک مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج آزمون T نشان داد که کیفیت محیط سکونتی محله نارمک از نظر ساکنان آن در سطح پایینی قرار دارد که به طور معناداری نشان‌دهنده رضایت پایین ساکنان محله نارمک از کیفیت محیط سکونتی است (عدم رد فرض صفر). در آخر برای آزمون فرضیه مورد نظر کیفیت محیط شهری محله نارمک (متشکل از ویژگی‌های کالبدی - فضایی، ویژگی‌های عملکردی - ساختاری، ویژگی‌های محتوایی و کیفیت محیط سکونتی) مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج آزمون T نشان داد که کیفیت محیط شهری محله نارمک از سطح بالایی برخوردار نیست و

در جدول (۹) نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه سطح اول مدل (کیفیت محیط شهری)، آمده است که متشکل از زیرشاخص‌های محیط شهری و محیط سکونتی است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود زیرشاخص محیط شهری با مقدار $R^2 (0/93)$ ، مقدار بیشتری از واریانس کیفیت محیط شهری نارمک را نسبت به زیرشاخص محیط سکونتی تبیین می‌کند. همچنین زیرشاخص محیط شهری با ضریب بتای ($\beta = 0/880$) از اهمیت بیشتری نسبت به محیط سکونتی برخوردار است، به عبارت دیگر، تاثیر بیشتری بر کیفیت محیط شهری محله نارمک دارد.

جدول ۹- نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه شاخص‌های سطح دوم مدل (نارمک)

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	R	R2	β	Sig.
کیفیت محیط شهری	محیط شهری	0/965	0/93	0/880	0/001
کیفیت محیط شهری	محیط سکونتی	0/548	0/30	0/275	0/001

- آزمون فرضیه‌ها

فرضیه ۱: با توجه به اینکه محله نارمک به صورت برنامه‌ریزی و طراحی شده، ایجاد شده است، به نظر می‌رسد ساکنین از کیفیت محیط شهری آن رضایت بالایی دارند. برای ارزیابی فرضیه فوق از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شد. در این راستا ابتدا به ارزیابی کیفیت محیط شهری در سطوح مختلف (کالبدی - فضایی، عملکردی - ساختاری، محتوایی) و زیر شاخص‌های هر یک از سطوح پرداخته شد. نتایج آزمون T نشان داد که ویژگی‌های کالبدی - فضایی در محله نارمک کیفیت پایینی داشته و به طور معناداری رضایت پایین

رگرسیون چندگانه در مجموع معادله‌های سطح دوم مدل (محیط سکونتی)، بیشترین تاثیر مربوط به زیرشاخص سطح سوم محیط داخلی با ضریب بتای $(\beta=0/569)$ و کمترین تاثیر مربوط به زیرشاخص سطح سوم اندازه و تسهیلات با ضریب بتای $(\beta=0/252)$ است که با توجه به نتایج به دست آمده، فرضیه مورد نظر رد می‌گردد.

فرضیه ۴: به نظر می‌رسد در محله نارمک و در مجموع معادله‌های مربوط به شاخص کیفیت محیط شهری، بیشترین تاثیر مربوط به زیرشاخص سطح دوم محیط سکونتی و کمترین تاثیر مربوط به زیرشاخص سطح دوم محیط شهری است.

در رابطه با این فرضیه با استفاده از روش تحلیل رگرسیون چندگانه، شاخص‌های تاثیرگذار سطح دوم مدل شناسایی شد. بر اساس نتایج حاصل از روش رگرسیون چندگانه در مجموع معادله‌های سطح اول مدل (کیفیت محیط شهری)، بیشترین تاثیر در محله نارمک مربوط به زیرشاخص سطح دوم محیط شهری با ضریب بتای $(\beta=0/880)$ و کمترین تاثیر مربوط به زیرشاخص سطح دوم محیط سکونتی با ضریب بتای $(\beta=0/275)$ است. بنابراین با توجه به نتایج به دست آمده، فرضیه فوق رد می‌شود.

۴- نتیجه‌گیری

بررسی پیشینه مسئله و نیز برخی یافته‌های تحقیق حاضر نشان داد که به دلیل ضعف برنامه‌ریزی، مهاجرت‌های وسیع و رشد سریع کالبدی و مهم‌تر از همه اعمال سیاست‌ها و روشهای ناکارآمد در مواجهه با محله‌های شهری و همچنین بی‌توجهی به نقش محله‌های شهری در ارتقای هویت اجتماعی، اقتصادی،

ساکنان محله نارمک به طور کلی رضایت بالایی از کیفیت محیط شهری محله نارمک ندارند (عدم رد فرض صفر). بنابراین با توجه به توضیحات فوق و نتایج آزمون T فرضیه شماره ۱ این تحقیق رد می‌شود. فرضیه شماره ۲: به نظر می‌رسد در محله نارمک و در مجموع معادله‌های مربوط به شاخص سطح دوم (محیط شهری)، بیشترین تاثیر مربوط به زیرشاخص سطح سوم ویژگی‌های محتوایی و کمترین تاثیر مربوط به زیرشاخص سطح سوم ویژگی‌های کالبدی - فضایی است.

در رابطه با این فرضیه با استفاده از روش تحلیل رگرسیون چندگانه شاخص‌های تاثیرگذار سطح سوم مدل شناسایی شد. بر اساس نتایج حاصل از روش رگرسیون چندگانه در مجموع معادله‌های سطح دوم مدل (محیط شهری)، بیشترین تاثیر مربوط به زیرشاخص سطح سوم ویژگی‌های محتوایی با ضریب بتای $(\beta=0/657)$ و کمترین تاثیر مربوط به زیرشاخص سطح سوم ویژگی‌های عملکردی - ساختاری با ضریب بتای $(\beta=0/207)$ است. با توجه به نتایج به دست آمده، بخش اول فرضیه مورد نظر تایید می‌گردد اما بخش دوم آن رد می‌شود.

فرضیه ۳: به نظر می‌رسد در محله نارمک و در مجموع معادله‌های مربوط به شاخص سطح دوم (محیط سکونتی)، بیشترین تاثیر مربوط به زیرشاخص سطح سوم ابعاد و تسهیلات واحد مسکونی و کمترین تاثیر مربوط به زیرشاخص سطح سوم هزینه‌های واحد مسکونی است.

در رابطه با این فرضیه با استفاده از روش تحلیل رگرسیون چندگانه شاخص‌های تاثیرگذار سطح سوم مدل شناسایی شد. بر اساس نتایج حاصل از روش

محله‌ها باشد. کیفیت بالای محیط شهری محله نارمک را ساکنان محله و نحوه ادراک محیطی آنان و تصور ذهنیشان از محله تعیین می‌کند. نتایج این بررسی همچنین نشان داد که تصویر ذهنی مناسبی از کیفیت محیط شهری نارمک نزد ساکنان این محله محقق نشده است.

علاوه بر این، میزان تاثیر شاخص‌های کیفیت محیط شهری بر سطوح بالاتر در محله نارمک در چارچوب دیدگاه "شناختی - روانشناسی"، را می‌توان اینگونه توضیح داد: در میان شاخص‌های مورد بررسی در محله نارمک، بعضی شاخص‌ها تاثیر بیشتری در تصور ذهنی ایجاد شده در بین ساکنان در رابطه با کیفیت محیط شهری محله نارمک دارند. به بیان دیگر بعضی شاخص‌ها از دید مردم از اهمیت بیشتری نسبت به سایر شاخص‌ها در سطوح مختلف برخوردارند. در فرایند ادراک محیطی فرد از محله خود، با توجه به ویژگی‌های فردی و شخصیتی افراد و همچنین ویژگی‌های عوامل محیطی، تصویر ذهنی شکل گرفته از محله، عمدتاً تحت تاثیر برخی شاخص‌ها و زیرشاخص‌ها در سطوح مختلف است. نتایج حاصل نشان داد میزان اهمیت شاخص‌ها از فردی به فرد دیگر و از محله‌ای به محله دیگر متفاوت است که این امر در چارچوب دیدگاه شناختی - روانشناسی که مبنای آن ادراک محیطی فرد از محیط (رضایتمندی و احساس آزردهی خاطر) است، قابل توجیه است. نکته‌ای که می‌توان در پایان به عنوان نتیجه‌گیری کلی این پژوهش عنوان کرد این است که برنامه‌ریزی، طراحی و ساخت مکان زندگی بر اساس برنامه و استانداردهای شهرسازی لزوماً کیفیت بالای محیط آن محله را ضمانت نمی‌کند. چه بسا محله‌هایی که بر

کالبدی و ... شهری، مشکلات و مسایل محله‌های شهری به صورت قابل توجه ظاهر شده است. این بی‌توجهی، هر چند در مناطق و محله‌های گوناگون به اشکال متفاوتی ظاهر شده است، لکن اغلب کاهش کیفیت زندگی و کیفیت محیط شهری را در محله‌های شهری به دنبال داشته است.

همان‌طور که در مبحث مبانی نظری آمده است: "دیدگاه شناختی - روانشناسی" چارچوب مفهومی این تحقیق بوده است که محور توجه این دیدگاه دیدگاه ادراک محیطی است.

بر پایه چارچوب مفهومی مربوط، نتایج به دست آمده در این تحقیق به این شرح خلاصه شده است: با اینکه بر حسب ظاهر محله نارمک از کیفیت محیط شهری مناسبی برخوردار است، نتایج تحقیق خلاف آن را نشان داد که از دیدگاه "شناختی - روانشناسی" اینگونه قابل توضیح است:

اصل پایه‌ای این دیدگاه "ادراک محیطی" است. با وجود اینکه محله نارمک مطابق با برنامه ایجاد و توسعه یافته است، اما ساکنان محله نارمک تصور خوبی از محله خود که در طی فرایند ادراک محیطی ایجاد می‌شود، ندارند. تعامل دو متغیر اصلی دیدگاه "شناختی - روانشناسی" (ویژگی‌های عوامل محیطی و ویژگی‌های فردی و شخصیتی) در محله نارمک، نشان داد که ساکنین این محله توانایی سازش کمی با عوامل استرس‌زای محله دارند و با توجه به طبقه اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و .. خود، محله نارمک را متناسب با نیازهای زیستی خود ارزیابی نمی‌کنند. نتیجه فوق در چارچوب "دیدگاه شناختی - روانشناسی" نشان دهنده آن است که ایجاد محله‌های شهری بر اساس برنامه شهرسازی، نمی‌تواند تضمینی برای کیفیت بالای محیط

اساس برنامه شهرسازی ایجاد می‌شوند کیفیت مناسبی از نظر ساکنان نداشته باشند که محله نارمک از این وضعیت برخوردار است. بنابراین، بدون آگاهی از نظر، خواست و نیاز ساکنان یک محله نمی‌توان صرفاً با توجه به شکل‌گیری یک محله بر اساس برنامه شهری حکم به کیفیت بالای آن محله داد.

۵- پیشنهادها

با عنایت بر مبانی نظری و یافته‌های مقاله حاضر می‌توان گفت که: نحوه نگرش در مورد کیفیت محیط شهری در چارچوب دو دیدگاه "عینی" و "ذهنی" می‌تواند دو برداشت متفاوت را از کیفیت محیط شهری ارائه دهد. در دیدگاه عینی، کیفیت محیط شهری به عنوان بخش عینی زندگی شناخته می‌شود که شامل غذا، سرپناه، شرایط محیطی و نظایر آن است. در دیدگاه ذهنی، کیفیت محیط شهری به عنوان بخش ذهنی زندگی مورد توجه قرار می‌گیرد که توسط نگرش‌ها و احساسات و ادراک محیطی انسان از محیط معین می‌شود. پیشنهادها طرح‌های شهری نشان می‌دهد دیدگاهی که در تهیه و اجرای طرح‌های شهری مورد توجه قرار می‌گیرد، اغلب مبتنی بر دیدگاه عینی است. از این منظر، نگاهی صرفاً کالبدی - کارکردی بر طرح‌ها حکمفرماست و استانداردهای طراحی شهری ملاک قضاوت در مورد کیفیت محیط شهری قرار می‌گیرد. این در حالی است که بر اساس دیدگاه عینی، ممکن است منطقه‌ای کیفیتی مطلوب داشته باشد؛ اما در مقابل همان منطقه در قالب دیدگاه ذهنی (ادراک محیطی ساکنان و تصور ذهنیشان از محیط) کیفیت مناسبی نداشته باشد. چنین است که طراحی فضاهای زندگی برای شهروندان یا اقدام در جهت بهبود کیفیت

محیط شهری بر اساس اصول و معیارهای شهرسازی، تاثیری غیر قابل انکار بر کیفیت محیط شهری دارد. با وجود این شرط کافی برای ضمانت کیفیت یک مکان نخواهد بود. مسلم است که مکان برای زندگی انسان شهری طراحی و ساخته می‌شود؛ از این رو، دیدگاه ذهنی وارد عرصه برنامه‌ریزی و طراحی شهری می‌شود. لکن مهم این است که یک شهروند از مکان زندگی خود چه برداشتی خواهد داشت و تصور ذهنی انسان شهری از محیط زندگی خود بر اساس ویژگی‌های فردی از قبیل سن، جنس، طبقه اجتماعی، اقتصادی، سطح فرهنگ و... چگونه خواهد بود؟ بنابراین، با توجه به آنچه گفته شد، درک درست از تصورات ذهنی ساکنان و متغیرهای شخصیتی آنان و شناسایی میزان و چگونگی تاثیر متغیرهای محیطی (مثبت و منفی) بر ادراک محیطی ساکنان از محیط زندگی آن‌ها می‌تواند دید واقع بینانه‌تری را نسبت به کیفیت محیط شهری یک مکان در اختیار مسئولان شهری قرار دهد. از این منظر، اتخاذ تصمیمات عملی‌تر و منطقی‌تری برای بهبود کیفیت محیط شهری ممکن خواهد بود. این امر میسر نخواهد بود مگر برقراری ارتباط نزدیک با ساکنان و جلب مشارکت مردمی مبتنی بر حکمروایی مطلوب شهری به منظور نظرخواهی از ساکنان در مورد وضعیت کیفیت محیط شهری محل زندگی خود و مشاورت با آنان در رابطه با اقداماتی که می‌تواند کیفیت محیط شهری مکان زندگی‌شان را بهبود بخشد.

References

- Bahrainy, Seyed Hossein (2007), " Process of design city", publications of Tehran university, four press, Thran
Bahrainy, Seyed Hossein and Tabibian, Manuchehr (1998), "The model of

- Environmental Quality Mapping: A Perception study on CHittagone Metropolitan city" Katmanda University Journal of Science, Engineering and Technology, Vol.1, No IV
- Keshavarz, Mahnaz (2010), "Assessment of sustainable development approach and its application in recreating the old urban tissue", Ahmad Pur Ahmad, Rahmatollah Farhudi, Kiumars Habibi, Thesis for the Degree of Master of Art
- Kokabi, Afshin (2005), " Planning for enhancement of urban quality of life in city center with respect to the socio – economic aspect: Case Study: Khoram Abad City Center", Mohamad Reza Purjafar, Ali Akbar Taghvaei, Thesis for the Degree of Master of Art in Urban & Regional Planning, School of Art, Tarbiat Modarres University.
- Lindvall, T., and Radford, E. P., 1973, Measurement of Annoyance Due to Exposure to Environmental Factors, *Environmental Research*, 6, 1-36.
- Lynch, Kevin (2009), "Image of City", translated by: Manuchehr Mozayani, Publications of Tehran University, eight Press, Tehran.
- Lynch, Kevin (2008), "A theory of city form", translated by: Seyed Hossein Bahrainy, Publications of Tehran University, eight Press, Tehran.
- Matlabi, Ghasem (2001), "Environmental Psychology, New knowledge in the service of architecture and urban design", *Journal of Honar – ha – ye Ziba*, No 10, Tehran.
- M. Carp, Frances and et al (1975) "Dimension of urban environment quality", *Environment and Behavior*, Vol. 8, No. 2
- Mehdizadeh, Javad and et al (2006), "Strategic planning of, urban development (Recent experience the world and its position in Iran), Ministry of Roads & Urban Development, Department of Planning and Architecture , Publications of Sherkate Tarh va Nashre Payam Sima, Two Publishment, Tehran
- Mirmoghtadaei, Mahta (2009), "The criteria for evaluation of formation, remembering and recording of collective memory", *Journal of Honar – ha – ye Ziba*, No 37.
- evaluation a quality of urban biologic environment", *Journal of Environmental Studies*, No 21-22
- Bahrami Nejad, Dehghan (2003), "Survey and assessment of the urban environmental quality in the inner city- The case study of Shiraz), Mahammadreza Bazrgar, Nohammad kabgani, Thesis for the Degree of Master of Art in Urban & Regional Planning, University of Shiraz
- Bastyh, Jean and Derez, Bernard (1998), "Urban", translated by: Ali Ashraf, Tehran, Publications of Art University, Two press, Tehran.
- Bonaiuto, M and Fornara, F and Bonnes, M (2006) "Perceived Residential Environment Quality in Middle-and low- Extension Italian City", *Revue europeena Psychologie appliqué*. No.56
- Fadda, G., and Jiron , P. (1999). "Quality of life and gender: a methodology for urban research", *Environment and Urbanization*, Vol 11, No 2.
- Ha, Mikyoung (1989) "The determinations of residential environmental qualities and satisfaction: toward developing residential quality indices", PhD-Thesis, Oklahoma State University.
- Haget, Peter (1387), "Geography: A Modern Synthesis", Translated by: Shapur Gudarzi Nejad, Publications of Samt, Volume1, Nine Press, Tehran
- Haji Nejad, Ali, Rafeian, Mojtaba and Zamani, Hossein (1389), "The study effect of Individual factors on the citizens' satisfaction from quality of life: Case Study: Comparison of old and new tissue Shiraz", *Journal of Geography and Development*, No 17
- Jajarmi, Kazem and Kalteh, Ibrahim (1385), "Measurement of living indices from citizen veivs: Case Study: Gonbade Ghabus" *Geography and Development Iranian Journal*, No 8.
- Jen TU, Kung and Ting Lin, Li (2008) " Evaluative Structure of Perceived Residential Environment Quality in high-density and mixed- use Urban Settings: An Exploratory study on Taipei City" *Landscape and Urban Planning*, N.87
- Kamruzaman, Ahmad and Eftekhar Hossain, Md and Nural Islam, `Md (2007) " Urban

- Sabzalian, Marzieh and Baghiri, Marzieh (2009), "Book 4 – The bank information of District No four of municipality", Publications of Parsta, District No Four of Tehran Municipality, One Press, Tehran
- Shakuei, Hossein (2009), "New trends in philosophy of geography, Environmental philosophies and geographical schools", Publications of Gitashenasi, Volume 2, Six Press, Tehran.
- Shakuei, Hossein (2007), "New trends in philosophy of geography", Publications of Gitashenasi, Volume 1, Nine Press, Tehran
- The document of development in district No Four of municipality neighborhoods (2008), Planning Council Secretariat the district No four of Tehran
- The plan of Social and cultural neighborhoods in district No four of Tehran. Social and Cultural Department of district No four of Tehran Municipality,
- Van poll, Ric (1997) "The perceived quality of urban residential", PhD- thesis, center for energy and environmental studies (IVEM) university of Groningen (RUG), Netherland
- Zhao, Kecheng (2009) "The Relationship between Perceived Residential Environment Quality and Perceived Restoration in Urban Residents ", the 1st International Conference on Information Science and Engineering (ICISE)
- Mokhtari, Marziye and Nazari, Javad (2010), "Sociology of Life Quality, Publications of jameeshenasan, One Publishment, Tehran
- Moloudi, Jamshid (2009), "Assesment of the urban environment quality in new towns: Case Studi: Hashtgerd new town", Mojtaba Rafieian, Mehdi Pour Taheri, Thesis for the Degree of Master of Art in Geography and Urban Planning, School of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran.
- Nejat, Saharnaz(2008), "Quality of life and its measurement", Iranian Journal of Epidemiology, , No 2.
- Pacione, Michel (2003) "Urban environmental quality and human wellbeing – a social geographical perspective", Landscape and Urban Planning 65, pp, 19-30
- Porteous, J. Douglas (1971) " Design with people: The Quality of the Urban Environment" Environment and Behavior.
- Pourahmad, Ahmad (1386), "The realm and philosoohy of geograghy", Publications of Tehran university, Two Press, Tehran.
- Rafieian, Mojtaba and Asgari, Ali (2007), "Concept and Method of evaluation urban environmental quality", Presented at the Islamic Azad University, Science and Research section, Tehran.
- Rafieian, Mojtaba and Asgari, Ali and Asgari Zadeh, Zahra (2008), "Units Residential Satisfaction Assessment of Navab Resident ", Journal of Human Geography Research, No 67, PP 53-68